

***W stronę
zrównoważonego
rozwoju***

***Diagnoza działalności
instytucji kultury
w Polsce***

Karol Wittels

Zrealizowano w ramach stypendium Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

Nieniejszyt raport został opracowany w ramach stypendium MKiDN 2020 r.

Realizacja badań i opracowanie raportu: Karol Wittels

Projekt okładki: Anna Szczepiełowska

Raport jest dostępny na wolnej licencji CC-NC

WSTĘP

Impulsem do zainicjowania niniejszego projektu badawczego był III Mazowiecki Konwent Animatorów Kultury, podczas którego problem kryzysu klimatycznego oraz roli sektora kultury w budowaniu postaw proekologicznych wśród społeczeństwa wypłynęła na pierwszy plan. Pisząc wniosek o przyznanie stypendium ze środków MKiDN na badanie stanu instytucji kultury w sferze zapobiegania negatywnym skutkom zmian klimatycznych, miałem poczucie, że będę poruszał się w obszarze ledwie zaczętych. Dopiero raczkowała pierwsza tego typu inicjatywa o zasięgu ogólnopolskim – Muzea dla klimatu¹, a *lockdown* związany z pandemią Covid-19 tylko zahamuje działania w tym obszarze. Kilka miesięcy później, mam poczucie – na szczęście – że myliłem się bardzo. Liczba działań proekologicznych podejmowanych przez różnorodne instytucje kultury w Polsce przeszła moje oczekiwania, a niniejszy raport tylko w niewielkim stopniu ukazuje skalę działań. Można śmiało stwierdzić, że nastała moda na bycie „eko”!

To jednak tylko, lub aż wynik diagnozy ilościowej. Analiza przeprowadzonych studiów przypadku, pogłębiony *desk research* wybranych instytucji daje nieco inny obraz. Choć wiele instytucji podejmuje wyzwanie i stara się edukować w obszarze ekologii (najczęściej), świadomie budować swój program merytoryczny w oparciu o standardy ekologiczne i redukować negatywny wpływ administrowanych obiektów na zmiany klimatyczne (rzadziej), po tworzenie długofalowych, całościowych programów o charakterze strategicznym w interesującej nas tematyce, uwzględniając m.in. aspekty dotyczące zarządzania zespołem, komunikacji, marketingu czy finansów (niezwykle rzadko).

Jeśli zatem uznamy, że w pełni ekologiczną instytucją jest taka, która wprowadza standardy ekologiczne we wszystkich przejawach swojej działalności, to – w polskich realiach – możemy mówić jedynie o typie idealnym. Część powoli, zbliża się do niego, część dopiero zaczyna swoją podróż w kierunku zrównoważonej instytucji kultury. Jest oczywiście jeszcze całe spektrum instytucji, które – z różnych przyczyn – na tę ścieżkę zmiany nie weszły. Można zatem uznać, że w kontekście bycia „eko” refleksja nad sposobem organizacji instytucji kultury jako istotna część namysłu nad jej działaniami programowymi dopiero się w Polsce ugruntowuje².

¹ <https://www.nn6t.pl/2020/04/15/muzea-dla-klimatu/>

² https://grotowski.net/performer/performer-19/ekologia-w-instytucjach-kultury?fbclid=IwAR3mPFM2Qe_8zF6KR1gF8aaMdrn0J08_uGHZS9vCdwJmNQn7SdD5CeRbXIA

METODOLOGIA I REALIZACJA DIAGNOZY

Zważywszy, że realizowane badanie miało charakter diagnostyczny, a więc opisujący pewien wycinek życia społecznego oraz dotyczyło obszaru mało rozpoznanego, w którym brakuje wcześniejszych materiałów badawczych służących jako punkt odniesienia zostało ono ograniczone tylko do instytucji które w jakikolwiek sposób realizują działania proekologiczne.

I. Internetowy desk research - kwerenda on-line polskich instytucji kultury pod kątem zastosowań rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska oraz rozwoju proekologicznych kompetencji pracowników. Dobór miał charakter losowo-celowy, z zachowaniem różnorodności pod względem formy prawnej, wielkości, grup docelowych, typu budynku, obszarów w których stosowane są rozwiązania proekologiczne.

II. Pogłębione wywiady z pracownikami wybranych instytucji oraz ekspertami zewnętrznymi. Wywiady miały na celu z jednej strony poszerzenie informacji i danych zastanych, z drugiej zaś pogłębienie wiedzy w wybranych obszarach (np. dotyczących infrastruktury, zarządzania czy rozwiązań proekologicznych stosowanych w innych sektorach. Dobre praktyki zostały pogrupowane w obszary merytoryczne. Część opisanych przypadków dotyczy różnych aspektów działania instytucji i jest przywoływana – w różnych kontekstach – kilkakrotnie.

III. Analiza materiału badawczego. W efekcie niniejszy raport można podzielić na 2 części – mapowanie dobrych praktyk w instytucjach kultury, z drugiej zaś zestaw standardów do wdrożenia, mających charakter rekomendacji.

I. ASPEKT STRATEGICZNY

Myślenie strategiczne w polskich instytucjach kultury to obszar nadal wymagający wzmocnienia. Przyczyn można szukać zarówno w braku świadomości i wiedzy dyrektorów i menadżerów kultury, ograniczeniach finansowych (co sprowadza instytucje do wdrażania – mniej lub bardziej świadomie – strategii przerwania), hamulcach formalno-prawnych, a nawet politycznych.

Nie licząc instytucji muzealnych ukierunkowanych na działalność przyrodniczą, trudno znaleźć instytucje kultury, które w swoich dokumentach statutowych wymieniały by działalność proekologiczną. Jak wskazywali respondenci, zapisy takie w świetle Ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej były by odrzucane na poziomie rejestracji instytucji. Możliwą furtką, jest wpisanie takich celów do misji i/lub wizji instytucji. Na taki krok zdecydował się Służewski Dom Kultury, który w pierwszym punkcie swojej misji wskazuje:

*Służewski Dom Kultury to miejsce integracji społecznej
w zakresie kultury, **ekologii** i rekreacji.³*

Zdarzają się mniej dosłowne zapisy na poziomie misji i wizji, które pozwalają – nie odchodząc od treści powiązanych z działalnością kulturalną – na uwzględnianie szeroko rozumianej odpowiedzialności za otaczający nas świat. I tak misją Domu Kultury KADR jest:

*zbliżanie ludzi, dzięki któremu zmniejszamy dystans społeczny,
pielęgnowujemy lokalne więzi i historie oraz **uczymy odpowiedzialności
za swoje otoczenie**. Kadr to także autorska koncepcja edukacji
w kulturze i poprzez kulturę.⁴*

Zaś filia Bielańskiego Ośrodka Kultury przy ul. Estrady w Warszawie definiuje swoją misję jako:

*unikatowe kameralne miejsce w otulinie Kampinoskiego Parku Narodowego,
otwarte na oddolne inicjatywy mieszkańców.
To miejsce wspierające rozwój lokalnej społeczności,*

³ <https://www.sdk.waw.pl/sdk/o-sdk>

⁴ <https://www.dkkadr.waw.pl/dom-kultury-kadr-to/>

aktywizujące ich do działania i stwarzające przestrzeń do kulturalnego relaksu⁵

Z kolei na stronie Centrum Sztuki Współczesnej w Warszawie możemy przeczytać proekologiczną deklarację programową:

*W obliczu głębokich i nieodwracalnych zmian w przyrodzie,
wywołanych działalnością człowieka, coraz bardziej rozumiemy,
że troska o środowisko to nie tylko sprawa jednostek i rządów,
ale także instytucji, w tym instytucji kultury.
Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski
czyni ekologię przedmiotem artystycznej refleksji
i aktywnie włącza się w kształtowanie odpowiedzialności za przyrodę,
szczególnie w wymiarze lokalnym⁶.*

Nieliczne instytucje zaczęły powoływać wśród swoich pracowników zespoły ds. ekologii czy klimatu, lub też zadania te są powierzane jednemu pracownikowi. Na taki krok zdecydowały się już m.in. Centrum Kultury ZAMEK⁷, Instytut im. Jerzego Grotowskiego⁸ Zamek U-Jazdowski czy Muzeum POLIN. Najczęściej dochodzi do tego z oddolnej inicjatywy pracowników. „W przypadku U-Jazdowskiego narodziła się ona z propozycji byłej dyrektorki, Małgorzaty Ludwisiak. Zauważyła ona rosnące zainteresowanie tematyką ekologiczną wśród pracowników i zaproponowała spotkania, które miały zebrać pomysły na wdrożenie konkretnych rozwiązań”⁹. Z kolei Centrum Kultury ZAMEK w styczniu 2020 r. powołało zespół „Zamek dla klimatu” oraz komunikuje swoją wizję proekologicznej instytucji na stronie internetowej:

W naszych działaniach ZAMEK traktujemy zarówno jako budynek

⁵ <https://bok-filia.eu/03/wizja/>

⁶ <https://u-jazdowski.pl/program/program-spoeczny/dzialania-ekologiczne>

⁷ <https://ckzamek.pl/podstrony/5807-zamek-dla-klimatu/>

⁸ https://grotowski.net/performer/performer-19/ekologia-w-instytucjach-kultury?fbclid=IwAR3mPFM2Qe_8zF6KR1gF8aaMdrn0J08_uGHZS9vCdwJmNQn7SdD5CeRbXIA

⁹ *Ibidem.*

(który zużywa energię i produkuje odpady), jak i instytucję, która do swojego programu już wprowadza i będzie wprowadzać wątki ekologiczne, a do sposobu organizacji wydarzeń – zasady wynikające z odpowiedzialności za środowisko.¹⁰

W Instytucie Grotowskiego „powstał wewnętrzny zespół, która prowadzi wzajemną edukację, co ma pozwolić na skuteczniejszą komunikację z odbiorcami oraz dzielenie się wiedzą na zewnątrz. Instytut promuje swoje działania ekologiczne w mediach społecznościowych za pomocą hasztagu #zielonyinstytut na Facebooku i Instagramie”¹¹, z kolei zespół w CSW zajmuje się nie tylko wewnętrznymi rozwiązaniami dla pracowników instytucji, lecz także tworzy standardy ekologiczne dla podmiotów wynajmujących przestrzeń w Zamku, czy realizujących w jego przestrzeniach projekty partnerskie.

Z perspektywy całościowego myślenia o ekologicznej instytucji warto też wspomnieć Muzeum Śląskie w Katowicach – pierwszą polską instytucję kultury która trzymała międzynarodowy certyfikat ekologiczny Green Key, który potwierdza przestrzeganie przez instytucję procedur mających na celu zminimalizowanie wpływu na środowisko. Jak można przeczytać na stronie Muzeum „Green Key to system certyfikacji ekologicznej obiektów branży turystycznej, które spełniają międzynarodowe standardy w zakresie odpowiedzialności za środowisko naturalne, współpracy ze społecznością lokalną oraz budowy świadomości ekologicznej. Certyfikat ten otrzymują instytucje, które racjonalnie zarządzają zasobami, przyczyniają się do ochrony środowiska i wspierają ekologiczne zaangażowanie pracowników.”¹²

II. ZARZĄDZANIE INSTYTUCJĄ KULTURY

Elementy proekologiczne warto wprowadzać nie tylko na poziomie działalności merytorycznej, ale też zarządzania całą instytucją, zarówno w wymiarze formalno-prawnym, jak i ludzkim. Jeśli chcesz uczyć o ekologii zacznij od siebie. To postulat. Na

¹⁰ <https://ckzamek.pl/podstrony/5807-zamek-dla-klimatu/>

¹¹ https://grotowski.net/performer/performer-19/ekologia-w-instytucjach-kultury?fbclid=IwAR3mPFM2Qe_8zF6KR1gF8aaMdrn0J08_uGHZS9vCdwJmNQn7SdD5CeRbXIA

¹² https://muzeumslaskie.pl/pl/aktualnosci/muzeum-slaskie-certyfikatem-ekologicznym-green-key/?fbclid=IwAR26sDQt00_d3N9uUs_hd2zgJSQ174PgTzPU6O7YPjYFwJsWJCFcdWwbbFs

poziomie realnym, niestety jest to obszar w którym rozwiązania proekologiczne dopiero raczkują. Barię stanowi często brak środków. Paradoksalnie, wprowadzanie rozwiązań w obszarze zrównoważonego rozwoju finalnie – w większości przypadków – zwraca się długofalowej perspektywie. Żeby stać się zieloną instytucją kultury trzeba zatem najpierw zainwestować (czas, pieniądze i inne zasoby). Docelowo jednak warto iść w tym kierunku, jeśli nie z pobudek ideologicznych to choćby nawet czysto ekonomicznych. Gdzie zatem interweniować, żeby – dbając o środowisko – minimalizować własne koszty?

a) Wewnętrzne procedury

Niestety, nawet wzmożone działania uświadamiające – jak pokazuje praktyka w instytucjach – nie skutkują całościowo, a w szczególności długofalowo. Namawianie do oszczędzania, czy segregowania śmieci trafia na podatny grunt tylko u części pracowników instytucji. W takich sytuacjach rozwiązaniem staje wprowadzanie odpowiednich procedur.

Niektóre badane instytucje stosowały ekologiczny papier z recydingu (np. Wolskie Centrum Kultury), czasem zaś rezerwując biały papier (nie ekologiczny) do oficjalnej korespondencji. Innym rozwiązaniem było ustawienie drukarek w całej instytucji wyłącznie do druków dwustronnych. Muzeum POLIN wprowadził spersonalizowane karty, bez których pracownicy nie mogą drukować ani kserować. Pozwala to z jednej strony weryfikować liczbę druków w danym dziale i przez konkretne osoby, z drugiej strony rozwiązanie to – na poziomie mentalnym – może wpływać na ograniczanie druków. Dodatkowym aspektem świadomościowym jest możliwość sprawdzenia na koniec roku liczby drzew, która została wycięta na potrzeby druków poszczególnych pracowników.

Instytucje kultury, jako podmioty publiczne zobowiązane są w mniejszym lub większym stopniu do tworzenia i archiwizowania znacznej liczby dokumentów księgowych, kasowych, związanych z dokumentacją projektową etc. Rozwiązaniem pozwalającym na ograniczanie liczby druków do niezbędnego minimum są elektroniczne systemy obiegu dokumentów, dzięki którym zatwierdzanie następuje wyłącznie online, a drukuje się tylko finalny dokument do podpisu jednej osoby (np. dyrektora instytucji). System ten pozwala także na ograniczenie czasu pracy i energii pracowników, którzy przy tradycyjnych rozwiązaniach ciągle przenosili dokumentację pomiędzy działami. Im większa instytucja tym problem ten jest bardziej odczuwalny. Sytuacja staje się jeszcze

bardziej uciążliwa w przypadku instytucji posiadającej wiele oddziałów i/lub budynków. W tym wypadku dodatkowo mamy zwiększony ślad węglowy, pojawiający w związku z przewożeniem dokumentacji samochodami. Innowacyjnym – choć stosunkowo prostym w zastosowaniu - rozwiązaniem może pochwalić się Wolskie Centrum Kultury, które udostępniło pracownikom służbowe rowery w podróżach między filiami.

Kolejnym pomysłem na ograniczanie śladu węglowego jest wypracowanie standardów podróży służbowych. Muzeum POLIN ograniczyło możliwość lotów krajowych przez pracowników oraz podróży służbowych autem, na rzecz komunikacji publicznej. Kolejnym krokiem wydaje się stosowanie podobnych procedur wobec gości i współpracowników zewnętrznych instytucji (o ile chodzi o podróże zagraniczne). Ta sama instytucja wprowadziła obowiązek segregacji śmieci na całym swoim terenie¹³.

Istotnym elementem zarządzania zrównoważoną instytucją kultury są regulacje w zakresie zamówień publicznych. Dotyczyć to może wyboru podmiotów (dostawców usług) czy podwykonawców spełniających standardy w zakresie np. energooszczędności dostarczanego sprzętu, ograniczania śladu węglowego przez zamawianie (np. cateringu) od lokalnych dostawców, odejście od plastikowych kubków, talerzyków i sztućców etc. Przykładem instytucji, która zaczęła wdrażać „zielone zamówienia publiczne” jest Strefa Kultury Wrocław. Powoli instytucje zaczynają także zamawiać tzw. zielone audyty (np. Centrum Kultury ZAMEK, czy warszawska Zachęta).

b) Finanse instytucji

Jak zostało wcześniej powiedziane budowanie postaw proekologicznych w instytucjach kultury – choć z pozoru może w niektórych aspektach wydawać kosztowne – finalnie niemal zawsze prowadzi do oszczędności. Poczynając od budowy, przebudowy czy rewitalizacji budynków na obiekty energooszczędne, przez stosowanie rozwiązań zmniejszających ślad węglowy i ślad wodny na poziomie eksploatacji obiektów (np. energooszczędne żarówki, światła samowylączające się, skraplacze wody itp.), po oszczędności na poziomie działalności merytorycznej. Ważne jest również ograniczanie zużycia energii w momentach, w których instytucja jest zamknięta dla odbiorców. W okresie pandemii Muzeum POLIN zdecydowało się na czasowe wyłączanie klimatyzacji

¹³ Por. <https://www.nn6t.pl/2020/04/15/muzea-dla-klimatu/>

w przestrzeniach wystawowych. Z kolei Centrum Kultury Zamek ograniczył nocne podświetlanie budynku¹⁴.

Jednym z ciekawszych rozwiązań jest ograniczanie wydatków w obszarze kosztów produkcji wydarzeń. Dobra praktyka pokazuje, że warto wydawać środki tylko na to co jest bezwzględnie potrzebne. Pozostałe rzeczy i sprzęt można wypożyczać od innych podmiotów. Ciekawym przykładem tzw. wymiennika (platformy wymiany) jest warszawska Spółdzielnia kultury¹⁵. Dzięki platformie warszawskie podmioty kultury mogą oferować swoje zasoby oraz szukać brakujących u innych. Projekt powstał z inicjatywy Domu Kultury Dorożkarnia oraz Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy.

Równie istotne wydaje się wykorzystywanie – wszędzie tam gdzie jest to możliwe – materiałów pochodzących z recydingu i/lub przedmiotów używanych. Dotyczyć to może zarówno materiałów na warsztaty (np. stare plakaty filmowe czy teatralne zamiast papieru do flipchartów) jak i elementów do produkcji wydarzeń (np. elementy scenografii do spektakli). Źródłem może to być m.in. sektor biznesu. Tzw. sponsoring rzeczowy wydaje się świetnym kierunkiem współpracy sektora kultury i biznesu mającego dodatkowo wymiar proekologiczny.

c) Zarządzanie zespołem instytucji

Z pozoru obszar zarządzania zasobami ludzkimi wydaje się mieć najmniejszy wpływ na kwestie klimatyczne. Mamy tu jednak całe spektrum działań dla menadżerów kultury by instytucja kultury stała się bardziej proekologiczna. Ciekawym pomysłem – choć z pozoru dyskryminującym – jest włączanie do kryteriów wyboru nowych pracowników aspektu ich zamieszkania. Im ktoś mieszka bliżej instytucji kultury, tym jego ślad węglowy w dotarciu do pracy będzie niższy. Na razie takie podejście jest pozostaje w sferze rozważań, nie mniej wydaje do rozważenia, także pod kątem prawa pracy.

Budowanie proekologicznej instytucji warto zacząć od ludzi. O ile wcześniej co bardziej świadomi pracownicy sami szukali dla siebie szkoleń w obszarze ekologii, o tyle ostatnio coraz więcej dyrektorów instytucji zaczyna zamawiać takie szkolenia dla całych zespołów. Poczynając od podstaw jak segregacja śmieci po szkolenia uświadamiające

¹⁴ <https://ckzamek.pl/podstrony/5807-zamek-dla-klimatu/>

¹⁵ <https://www.spoldzielniakultury.waw.pl/>

dotyczące globalnego wpływu naszych działań na całe środowisko. Przykładem całościowej polityki w tym zakresie są działania samorządu Wrocławia, który we współpracy ze Strefą Kultury Wrocław prowadzi szkolenia dla pracowników wszystkich miejskich instytucji kultury. Ponadto trwają prace nad stworzeniem dla nich kalkulatorów śladu węglowego.

Kolejnym aspektem jest tzw. ekologia pracy, jako poddziedziny ekologii społecznej czy ekologii człowieka. W tym kontekście przedmiotem troski dyrektorów powinna być zatem nie tyle sama praca „lecz miejsce (stanowisko) pracy i relacje między ludźmi (przede wszystkim pracownikami) i techniką, z jaką mają do czynienia oraz z urządzeniami technicznymi, z jakich korzystają i jakie ich otaczają”¹⁶. Należy zatem zwracać uwagę przede wszystkim na degradację pracy i środowiska pracy oraz o wpływ, jaki praca wywiera na ludzi.

Dyrektorzy powinni zatem dbać o tworzenie przyjaznego środowiska pracy dla swoich pracowników. Chodzi zatem o zadbanie o w miarę możliwości komfortowe (np. stały dostęp do światła dziennego, nie zbyt duża liczba osób pracujących w jednym pomieszczeniu, odpowiednie oświetlenie etc.) i dostosowane do indywidualnych potrzeb warunki pracy. Dodatkowo pracodawca powinien gwarantować sprawiedliwe wynagrodzenie, możliwość rozwoju zawodowego, przerwy w pracy etc.

IV. PROGRAMOWANIE W INSTYTUCJI KULTURY

Prawdziwa zielona instytucja kultury, to nie tylko taka, która wdraża proekologiczne rozwiązania na poziomie wewnętrznym ale też kształtuje postawy odbiorców. Może to robić bezpośrednio – w ramach np. programów edukacyjnych – lub poprzez przekaz artystyczny. Przeglądając ofertę programową różnorodnych instytucji kultury napotykamy całe spektrum form przekazu: od bezpośrednich (np. koncerty lub przeglądy filmów o tematyce ekologicznej) po pośrednie, gdzie informacje ekologicznym podejściu nie zawsze są podane na tacy (spektakle teatralne, performance, prace wizualne etc.).

¹⁶ W.Sztumski, *Ekologia pracy i sozologia pracy*.

Przykładem pierwszego podejścia jest zeszłoroczny program wakacyjny realizowany przez Poznańską Estradę pod hasłem „Kultura w klimacie”:

- „PIOSENKI ZE ŚMIETNIKA - Interaktywne koncerty z piosenkami opartymi na kolorach związanych z systemem segregacji odpadów. Uzupełnieniem było przekazywanie informacji o recyklingu poprzez śpiewanie i wspólne koncertowanie. Muzycy biorący udział w wydarzeniu grali na instrumentach perkusyjnych (po części na instrumentach recyklingowych).
- Spektakl „ŚMIECIAKI RATUJĄ ŚWIAT” którego tematem przewodnim był recykling i dbanie o środowisko (oszczędzania wody, prądu, szanowania roślin i zwierząt).
- „TRZY ŚWINKI” – spektakl Teatru Lalkowego Vaška uczący jak dbać o otaczającą nas przyrodę.
- „MÓJ DOM, MOJA PLANETA” - animacje ekologiczne grupy Mozaika czyli miejsca, w którym żyjemy i o przyrodę, która nas otacza.
- „TEATR BOTANICUS” - warsztaty ekologiczno-kukiełkowe inspirowane jawańskim teatrem cieni. W trakcie uczestnicy wykonywali elementy spektaklu z materiałów z odzysku..
- „EKO-ZAJAWA” - warsztaty ekologiczne poruszające tematykę wysychania wód, suszy, ociepleni klimatu i smogu oraz recyklingu.
- „ZESZYCIAKI I INNE DYNKSY” – rodzinne warsztaty upcyklingowe podczas których uczestnicy tworzyli zeszyty z materiałów recyklingowych.¹⁷

Warto przywołać propozycje Domu Kultury Śródmieście, który w swojej fili - Rotacyjnym Domu Kultury na Jazdowie – prowadzi różnorodne działania artystyczne, w tym wiele z nich nawiązuje do tematyki ekologicznej a samo miejsce sprzyja tworzeniu i prezentowaniu takiej oferty. Jednym z przykładów była Wystawa Warszawa w Działaniu:

¹⁷

https://www.latozestrada.poznan.pl/content/uploads/2020/07/LATO_ulotka_2020_aktualna_2407.pdf

*Tematyka prac prezentowanych w Rotacyjnym Domu Kultury
dotyka m.in. problematyki zmian klimatycznych,
organizacji działań miejskich, mobilności i kwestii społecznych.
Wystawa angażuje i zachęca do dyskusji z twórcami.
Pozwala pomyśleć o mieście jak o soczewce,
w której ogniskują się różne dylematy współczesności.¹⁸*

Służewski Dom Kultury prowadzi cykliczny projekt filmowy „Przyroda na ekranie”. Na spotkania zapraszani są:

*fotografowie, filmowcy, przyrodnicy, zawodowcy i amatorzy,
którzy zabiorą nas w fascynującą,
pełną wspaniałych obrazów podróż do królestwa fauny i flory
– do prastarego lasu, na niedostępne bagna i rozlewiska, w zaśnieżone góry.
Zaprezentują swoje dokonania, przybliżą warsztat, udzielą praktycznych porad
dotyczących metod pracy i używanego sprzętu.
Nie zabraknie tematów związanych z ochroną siedlisk i gatunków oraz etyką
fotografowania zwierząt, do czego przywiązujemy wielką wagę.¹⁹*

Z kolei Zamek Ujazdowski prezentuje różnorodne projekty artystyczne których idea jest zmiana postaw odbiorców i refleksja nad kryzysem klimatycznym. Jak czytamy w opisie projektu *Plastyczność planety*:

Punktem wyjścia dla tych projektów jest przekonanie, że przyroda utraciła status neutralnego, stabilnego tła dla ludzkiej aktywności. Wynika z tego konieczność zmierzenia się z pewnym paradoksem. Z jednej strony natura wydaje się bezbronną materią, całkowicie poddaną eksploatacji i dewastacji, z drugiej jednak jawi się jako żywioł, który potrafi ze zwielokrotnioną siłą odwzajemnić przemoc, jaką mu zadajemy. Pojęcie destrukcyjnej plastyczności, zaproponowane przez francuską filozofkę Catherine Malabou, pozwala zrozumieć ten paradoks i skonfrontować się z tym, co nieodwracalne, bez popadania w katastrofizm czy negacjonizm.

¹⁸ <https://www.facebook.com/events/2969730396392808/>

¹⁹ <https://www.sdk.waw.pl/przyroda-na-ekranie>

Zaś Teatr Nowy w Warszawie zrealizował projekt „Recykling śmieci i recykling ludzi” poświęcony ludziom pracującym na największym śmietniku²⁰.

Nadprodukcja

Osobną analizę należy poświęcić zjawisku nadprodukcji w kulturze. Ostatnie lata pokazały, że nieustanny wyścig o widza i rozbudowywanie w nieskończoność oferty programowej to ślepa uliczka. Nasycenie wydarzeniami – szczególnie w większych miastach – powoduje, że coraz trudniej pozyskać nowego widza, a „walka” o odbiorcę dotyczy tej samej grupy. Dodatkowo nadprodukcja odbija się negatywnie na wspomnianej wyżej ekologii pracy i prowadzi do wypalenia zawodowego coraz bardziej przeciążonych pracowników. W szczególności zaś „produkowanie wydarzeń o tematyce ekologicznej w sposób niezrównoważony byłoby niespójne i niekonsekwentne”.²¹

Na szczęście powoli zaczyna się refleksja nad tym jak produkować mniej – nie tylko wydarzeń ale także ograniczać wydawanie drukowanych publikacji, materiałów promocyjnych czy gadżetów. I tak np. Instytut Grotowskiego zdecydował się zaprzestać druku Gazety Teatralnej „Didaskalia” i wydawać ją tylko w wersji online. Nowy Teatr w Warszawie poddaje się starannemu recyklingowi scenografię ze spektakli zdejmowanych z repertuaru, zaś Teatr Dramatyczny w Wałbrzychu, w sezonie teatralnym 2019/2020, we wszystkich spektaklach wykorzystywał jedną scenografię modułową²². Z kolei Biennale Warszawa jako pierwsza instytucja w Polsce – ze względu na dobro środowiska naturalnego - postawiła przy promocji wydarzenia na przekaz bezpośredni. Do wystawy „Rasa i las” wydrukowany został tylko jeden

²⁰ <https://nowyteatr.org/pl/kalendarz/recykling-smieci-i-recykling-ludzi> 150 lat temu teren, który dzisiaj zajmuje Nowy Teatr był eksploatowany jako wyrobisko gliny do produkcji cegły. Po upływie pięćdziesięciu lat gliniankę zasypano hałdami śmieci. W 1927 roku, na skraju dawnego wyrobiska, powstała hala warsztatowa przeznaczona do naprawy wozów oczyszczania miasta.
<https://nowyteatr.org/pl/teatr/miejsce>.

²¹ https://grotowski.net/performer/performer-19/ekologia-w-instytucjach-kultury?fbclid=IwAR3mPFM2Qe_8zF6KR1gF8aaMdrn0J08_uGHZS9vCdwJmNQn7SdD5CeRbXIA

²² *Ibidem*.

egzemplarz plakatu i jeden egzemplarz ulotki udostępniane widzom i eksponowane czasowo w różnych miejscach.²³

V. EDUKACJA

Zmapowane działania edukacyjne można – w sposób nieco uproszczony – podzielić na 2 obszary: edukację *stricte* ekologiczną oraz edukację kulturalną / kulturową która zawiera elementy proekologiczne.

a) Edukacja ekologiczna

Stałym elementem programowym z obszaru edukacji ekologicznej jest Świetlica przyrodnicza stworzona w Małopolskim Instytucie Kultury. W ramach projektu realizowane są spotkania dla dzieci o tematyce przyrodniczej skoncentrowane na możliwościach współpracy z dziećmi w przyrodzie w oparciu o przynależne dzieciom i dorosłym prawa (także prawo do przyrody!) ²⁴ Organizatorzy proponują tematykę sformułowaną w formie pytań:

- Chcesz dowiedzieć się, co robić z dziećmi, z przyjaciółmi „na polu”?
- Chcesz poznać ciekawe możliwości współpracy z dziećmi w przyrodzie i posłuchać o doświadczeniach praktyczek i praktyków edukacji przyrodniczej?
- Chcesz miło spędzić czas w towarzystwie osób, które z czułością myślą o świecie dookoła nas?
- Chcesz być częścią grupy, która testuje różne propozycje działań w przyrodzie i z przyrodą?

Rozbudowaną ofertę edukacyjną proponuje Wawerskie Centrum Kultury w ramach programu „Kultura i natura”. Jak czytamy na stronie instytucji „podstawowym celem projektu jest stworzenie systemowych działań proekologicznych z wykorzystaniem edukacji artystycznej przy udziale społeczności lokalnej, szkół, NGO oraz artystów. Ponadto, pośrednim celem projektu jest podniesienie świadomości mieszkańców, zachęta do działań artystycznych i odkrywania piękna natury, promocja zdrowego stylu

²³ <https://biennalewarszawa.pl/biennale-warszawa-stawia-na-dbalosc-o-srodowisko-w-komunikacji-wystawy-rasa-i-las/>

²⁴ <https://bmk.mik.krakow.pl/swietlica-przyrodnicza/>

życia. Zakładanym, ważnym aspektem działania jest integracja środowiska lokalnego i nawiązanie dialogu międzypokoleniowego zgodnie z filozofią ekorozwoju”²⁵.

Centrum Kultury proponuje zatem spacerory animacyjno - edukacyjne, promujące uczestnictwo w kulturze a zarazem świadomy styl życia w zgodzie i równowadze z naturą. Rozmowy o literaturze, filmie, teatrze, muzyce i tańcu prowadzone są w trakcie spacerów np. po lesie. Równolegle WCK proponuje udział w grze terenowej „Tajemnice lasu” dedykowanej rodzinom z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym i łączącej elementy pedagogiki przygody, edukacji leśnej oraz edukacji poprzez sztukę. Z kolei „Natura Szczęścia” to projekt badawczy, realizowany wspólnie z Akademią Pedagogiki Specjalnej w Warszawie polegający na organizacji cyklu spacerów połączonych z ćwiczeniami oddechowymi i wizualizacjami. Ponadto centrum kultury proponuje też bardziej klasyczne działania w postaci warsztatów ekologicznych dotyczących m.in. segregowania odpadów, zero waste, produkcji ekologicznych kosmetyków i produktów domowych realizowanych w poszczególnych filiach WCK²⁶.

Z kolei wspomniany wcześniej warszawski Dom Kultury Śródmieście proponuje m.in. warsztaty „Kokedama” czyli jak zrobić roślinę w kuli z ziemi i mchu²⁷. Położona w bezpośrednim sąsiedztwie Puszczy Kampinoskiej (i Kampinoskiego Parku Narodowego) Filia Estrady Bielańskiego Ośrodka Kultury to instytucja która niemal cały program opiera na szeroko rozumianym zrównoważonym rozwoju i relacji kultury z naturą. Wśród warsztatów znajdziemy m.in. porady jak redukować ilość odpadów organicznych w gospodarstwie domowym poprzez stosowanie procesów fermentacji na różne sposoby (kiszenie, fermentacja drożdżowa, fermentacja octowa)²⁸, warsztaty artystyczne poświęcone problematyce zero waste²⁹, kurs pszczelarstwa dla początkujących³⁰, czy survivalowe wycieczki po Puszczy Kampinoskiej³¹. Podobnie bogaty repertuar prezentuje mieszczące się po sąsiedzku Miejsce Aktywności Lokalnej

²⁵ <https://wck-wawer.pl/projekty/kultura-i-natura>

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ https://dks.art.pl/pl/zostanwdomuzkultura/kokedama_jak_zrobic_rosline_w_kuli_z_ziemi_i_mchu

²⁸ <https://bok-filia.eu/07/fermentuje-nie-wyrzucam/>

²⁹ <https://bok-filia.eu/07/kolaz-ekologiczny/>

³⁰ <https://bok-filia.eu/07/kurs-pszczelarstwa-dla-poczatkujacych/>

³¹ <https://bok-filia.eu/07/las-lab/>

„Samogłoska”. Instytucja proponuje m.in. warsztaty rysunku botanicznego³², rowerowe wycieczki po okolicy³³, Warsztaty ogrodnicze³⁴, czy kompostowania³⁵.

Wolskie Centrum Kultury realizuje projekt EKOSYSTEM łączący ekologię z działaniami kulturalnymi, szczególnie w zakresie sztuk wizualnych. W ramach projektu przeprowadzone są spotkania z grafiką, ogrodnictwem, pszczelarstwem i kuchnią wegetariańską. Co ważne w ramach projektu instytucja ograniczyła używanie jednorazowych plastikowych naczyń, w zamian wprowadzając przedmioty wielokrotnego użytku³⁶. Dom Kultury Świt zrealizował program EKowarsztaty obejmujący przeprowadzenie warsztatów z rozpoznawania warzyw, ziół i roślin strączkowych. Podczas warsztatów przekazywane były informacje o konwencjonalnych i ekologicznych. Uczestnicy dowiedzieli się dlaczego warto sięgać po rośliny z upraw ekologicznych³⁷.

CSW Zamek Ujazdowski w ramach Ogrodu Miejskiego Jazdów proponuje, by widzowie wspólnie z artystami, a także botanikami z sąsiadującego Ogrodu Botanicznego przyglądali się naturze w środowisku miejskim. Mogą oni uczestniczyć w warsztatach, spotkaniach i obserwacjach terenowych – czy to na platformie umieszczonej w koronach drzew, czy w paralaboratorium znajdującym się pod ziemią (w Cysternie). Pod „artystyczną i botaniczną lupę” jest wzięta przestrzeń parkowa wokół budynku Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski; działania są prowadzone od wiosny do jesieni.³⁸

³² [https://bok-samogloska.eu/2020/08/26/przyroda-mlocin-warsztaty-rysunku-botanicznego-dla-młodzieży-i-dorosłych/](https://bok-samogloska.eu/2020/08/26/przyroda-mlocin-warsztaty-rysunku-botanicznego-dla-mlodziezy-i-doroslych/)

³³ <https://bok-samogloska.eu/2020/08/25/mlociny-w-teren-wyprawa-rowerowa-z-mateuszem-napieralskim/>

³⁴ <https://bok-samogloska.eu/2020/08/24/majsterkowanie-i-porzadki-w-ogrodzie/>

³⁵ <https://bok-samogloska.eu/2020/06/17/ogrodnik-w-miescie-3-drogocenne-odpadki-%e2%80%a2-online/>

³⁶ <https://wck-wola.pl/projekt/ekosystem/>

³⁷ [https://dkswit.com.pl/ekowarsztaty-dla-dzieci-i-dorosłych/](https://dkswit.com.pl/ekowarsztaty-dla-dzieci-i-doroslych/)

³⁸ <https://u-jazdowski.pl/program/program-spoeczny/-ogrod-miejski-jazdow-/naturomorficznie>

Kozienicki Dom Kultury w 2020 r. realizował projekt „Wirtualne życie, realne problemy środowiska”. W ramach tego przedsięwzięcia, mieszkańcy mogli wziąć udział w warsztatach on-line dotyczących ekochemii domowej, wysłuchać wykładu o owadach w otoczeniu Elektrowni Kozienice. Innym działaniem edukacyjnym były warsztaty online pn. „Recykling w domu. Drugie życie przedmiotów”.

Edukację ekologiczną ale skierowaną do pracowników sektora kultury wdraża Strefa Kultury Wrocław. Proponuje następujące obszary tematyczne:

- Jak zorganizować biuro, aby było bardziej ekologiczne? O czym należy pamiętać podczas codziennych zajęć? Warsztat o praktycznych rozwiązaniach przynoszących korzyści dla ludzi i środowiska w miejscu pracy.
- Odpowiedzialna konsumpcja. Dlaczego i w jaki sposób ograniczać konsumpcję? Zajęcia o świecie rzeczy i korzystaniu z nich w sposób wielokrotny w działaniach organizacji.
- Przyjazny transport i zieleń w mieście. Zieleń w mieście i w biurze jako remedium na zanieczyszczone powietrze. Nowa kultura mobilności, czyli o wykorzystywaniu w pracy przyjaznych dla ludzi i środowiska metod transportu.
- Wydarzenia publiczne w eko-standardzie. Jak być ekologicznym organizując duże imprezy i wydarzenia? Jak odpowiednio przygotować się do działań zarówno w budynkach, jak i plenerze? Warsztat o zielonych zasadach eko-wydarzeń.³⁹

Pozostając jeszcze w stolicy Dolnego Śląska wrocławska BWA proponuje swoim odbiorcom udział w warsztatach pod nazwą „Smog znowu atakuje”⁴⁰.

Publikacje

Poznańska Estrada – w ramach wspomnianego wyżej programu – opublikowała przewodnik ekologiczny pt. „Ty też możesz uratować planetę”⁴¹ która porusza takie tematy jak efekt cieplarniany, zero waste, kuchnia roślinna i ograniczenie produktów odzwierzęcych, problemy nadmiaru. Z kolei krakowski MIK wydał zbiór bajek („Zielone

³⁹ <https://strefakultury.pl/news/ekologia-instytucji-rusza-nowy-cykl-warsztatow-praktykow-kultury/>

⁴⁰ <https://bwa.wroc.pl/2018/12/20/smog-znowu-atakuje/>

⁴¹ Ty też możesz uratować planetę ARETA SZPURA ESTRADA POZNAŃSKA POZNAŃ 2020
https://www.latozestrada.poznan.pl/ogloszenia/?fbclid=IwAR242IrbpA8bmQf8dILbDeXFhhrR5hj0lh_N7eoCg5fG8nsmyk3pkMcOHau#announcement-664

bajki”) o tematyce przyrodniczej, za pomocą których wyjaśniane są trudne tematy, z jakimi mierzą się dzieci i młodzież⁴². Ponadto – w ramach programu Narodowego Centrum Kultury „Bardzo Młoda Kultura 2019–2021 – Małopolska” powstała publikacja „Dzieci i przyroda”, poruszająca takie tematy jak:

- odpowiedź na pytanie, co ma wspólnego edukacja przyrodnicza z edukacją kulturową;
- refleksję ze spotkań „światlic przyrodniczych” w formie mapy, która może Wam się przydać we współpracy z dziećmi w przyrodzie;
- spojrzenie na współpracę z dziećmi wokół przyrody i z przyrodą z perspektywy edukatorki przyrodniczej;
- opis trzech inicjatyw przyrodniczych o różnych charakterze, które odbyły się latem 2020;
- notatki na temat najważniejszych obserwacji uczestników i uczestniczek „światlic” – dotyczących wzmacniania więzi z przyrodą dzieci, młodzieży i dorosłych.⁴³

b) Edukacja kulturowa i animacja z elementami ekologicznymi

Innym podejściem jest uwzględnianie elementów proekologicznych w szerszym kontekście. Np. Dom Kultury ŚWIT realizował projekt „Domki świata” - cykl spotkań warsztatowo – integracyjnych podczas, których rozmawiając o obyczajach, tradycjach, świecie przyrody (drzew i ptaków), podobieństwach, różnicach, ciekawostkach, zabawach, uczestnicy wspólnie tworzyli zagospodarowywanie przestrzeni przed DK ŚWIT.⁴⁴ Dom Kultury MIŚ (Filia Ośrodka Kultury ARSUS) w warszawskim Ursusie prowadzi KLUB PRZYRODNIKA dla dzieci od 7 roku życia⁴⁵. Wawerskie Centrum Kultury z kolei w ramach projektu „Drzewo Życzeń. Opowieści z bliska i z daleka” realizuje cykl wydarzeń artystyczno-edukacyjnych, w tym spektakli opowieści, warsztatów opowiadania i imprez kulturalnych w ramach których tematem przewodnim są drzewa. Drzewo jako symbol trwałości, zakorzenienia, historii, ale także jako żywa istota, z którą można mieć relację.⁴⁶

⁴² <https://bmk.mik.krakow.pl/zielone-bajki/>

⁴³ <https://mik.krakow.pl/publikacje/dzieci-i-przyroda-wzmacnianie-wiezi/>

⁴⁴ <https://dkswit.com.pl/domki-swiata/>

⁴⁵ <https://www.mis.arsus.pl/zajecia/klub-podroznika>

⁴⁶ <https://wck-wawer.pl/projekty/drzewo-zyczen>

VI. INFRASTRUKTURA I WYPOSAŻENIE

a) Budynki

Jak zauważają autorki inicjatywy „Muzea dla klimatu”:

Ekologiczna instytucja to nie tylko nowa, energooszczędna architektura, ale także dbałość o odpowiednie korzystanie z energii. Powinno się to wiązać ze świadomością codziennego użytkowania światła, wody, elektryczności, redukcją plastiku i niebezpiecznych dla środowiska chemikaliów, zazielenianiem budynków. Systematycznie wprowadzane drobne zmiany mogą stanowić znaczący wkład w ograniczanie śladu węglowego⁴⁷.

Przykładem realizacji idei innowacyjnego budownictwa ekologicznego jest energooszczędny budynek Kozienickiego Domu Kultury. To przykład instytucji samowystarczальной dzięki zamontowaniu na dachu obiektu paneli słonecznych. Instytucje w fotowoltaikę, instytucje kultury stają dostawcami energii elektrycznej małej mocy z odnawialnych źródeł energii. Docelowo, jeśli zapotrzebowanie energetyczne jest niższe niż pozyskiwana energia, instytucje mogą zarabiać na sprzedaży energii do ogólnopolskiego obiegu.

Wyjątkowym miejscem na mapie nie tylko Warszawy ale też całej Polski jest Służewski Dom Kultury. Po pierwsze sama bryła architektoniczna wkomponowuje się w otaczający krajobraz. Dominującymi materiałami z którego zbudowany jest obiekt są drewno, szkło i metal:

***Naturalne materiały** pozwalają żyć w symbiozie z otoczeniem oraz podkreślają ekologiczne założenia placówki. Naturalna **drewniana elewacja** wykonana z desek z modrzewia syberyjskiego jest miejscem schronienia i gniazdowania organizmów. Odbiega od betonowych zamkniętych brył uniemożliwiających korzystanie z nich jedynie przez człowieka⁴⁸.*

Ponadto architektura instytucji została zaprojektowana tak, aby **minimalizować zużycie** surowców. Większość powierzchni użytkowej budynku SDK znajduje się pod

⁴⁷ <https://www.nn6t.pl/2020/04/15/muzea-dla-klimatu/>

⁴⁸ <https://www.sdk.waw.pl/ekologia-rozwijane/dom-ekologii-idea>

ziemią, co ogranicza wydatkowania na ogrzanie budynku zimą i chłodzenie latem. SDK posiada także **elektrownię wiatrową**, alternatywne źródło energii, które zasila oświetlenie w amfiteatrze i parku SDK.

VII. OTOCZENIE INSTYTUCJI

Wyjście z działaniami przed budynek umożliwia nawiązanie realnego dialogu z otoczeniem, zdobycia nowego, nieuwarunkowanego obszaru aktywności. Zagospodarowanie otaczającej instytucję kultury przyrody tworzy przestrzeń do spotkania ludzi, budowania relacji pomiędzy instytucją a odbiorcami oraz pomiędzy samymi odbiorcami. Przyroda – zarówno ta ożywiona jak i nieożywiona – jako miejscem do odpoczynku, spędzania wolnego czasu etc. staje się narzędziem rozwoju publiczności. Rozumieją to coraz częściej nie tylko domy kultury ale też instytucje artystyczne. Choć najczęściej inwestycja w zielone otoczenie dotyczy flory, coraz częściej zdarza się tworzenie warunków dla fauny (ule, domki dla owadów, budki dla ptaków, domki dla jeży etc.).

Jednym z najbardziej popularnych form zagospodarowywania przestrzeni jest tworzenie ogrodów społecznościowych. Ogrody takie są „pielęgnowane i animowane przez społeczność, z dużym udziałem zagospodarowanej zieleni, położone na terenach będących we władaniu grup nieformalnych, organizacji pozarządowych, instytucji publicznych lub podmiotów prywatnych, dostępne dla wszystkich zainteresowanych osób według zasad określonych przez społeczność, tworzone w celu ekologicznej uprawy warzyw, owoców, ziół lub roślin ozdobnych, integracji i animacji społeczności lokalnej, realizacji działań edukacyjnych i kulturalnych, poprawy jakości przestrzeni publicznej, w trosce o bioróżnorodność oraz dobrostan mieszkańców miast”.⁴⁹

Ogrody takie – w różnych formach – stworzyły m.in.:

- Dom Kultury Praga - Praski Ogródek Sąsiedzki⁵⁰,
- Centrum Promocji Kultury w Dzielnicy Praga-Południe - Ogród sąsiedzki⁵¹,
- Dom Kultury Świt – Ogród społeczny⁵²,

⁴⁹ <http://bujnawarszawa.pl/dobre-praktyki-2/>

⁵⁰ <https://www.dkpraga.pl/wydarzenia/praski-ogrodek-sasiedzki-porzadki-i-zapisy>

⁵¹ <https://www.spoldzielniaikultury.waw.pl/resource/57>

⁵² <https://dkswit.com.pl/poznaj-ogrod-spoeczny/> <https://dkswit.com.pl/ogrodspoeczny/>

- Wolskie Centrum Kultury - Ogród zimowy⁵³
- Teatr Powszechny w Warszawie – Ogród powszechny⁵⁴
- Muzeum POLIN - Łąka Leśmiana.⁵⁵

W zależności od instytucji ogrody różnią się formą, sposobem zarządzania i udostępniania. Jednak cechą wspólną jest tworzenie przestrzeni przyjaznej nie tylko dla odbiorców oferty instytucji, ale też okolicznych mieszkańców. To również przestrzenie do realizacji warsztatów czy wydarzeń artystycznych. Na terenie Służewskiego Domu Kultury mieszczą się także: zagroda dla kóz, pasieka, czy wymiennik nasion⁵⁶. Ule posiadają także m.in. Filia Bielańskiego Ośrodka Kultury przy ul. Estrady, Teatr Powszechny, Instytut Teatralny czy Wolskie Centrum Kultury⁵⁷.

Odziaływanie społeczne

Dom Kultury ŚWIT, w ramach projektu „Zielony Park dla rodzin” finansowanego z Budżetu Partycypacyjnego zajął się rewitalizacją pobliskiego parku. W trakcie prac posadzono o blisko 400 roślin.⁵⁸ Wrocławska Strefa Kultury organizuje w ramach Dnia sąsiada różnorodne akcje proekologiczne rozdając mieszkańcom m.in. sadzonki roślin⁵⁹. Wolskie Centrum Kultury uruchomiło Jadłodzielnię, gdzie mieszkańcy mogą podzielić się z innymi nadmiarowymi produktami spożywczymi – tak aby nie marnować jedzenia. Z kolei Bemowskie Centrum Kultury opracowało „Narzędziownik Wymian Książek”:

*Jest to broszura dla tych, którym że bliski jest temat książek.
Albo jeśli nie książki, to może interesują Cię idee współdzielenia, wymiany,
oszczędzania, ekologii, ratowania rzeczy i zmniejszania nadprodukcji?
Jeszcze innym powodem sięgnięcia po tę publikację może być chęć
organizowania wydarzeń dla najbliższych sąsiadów i wspólnie z nimi.⁶⁰*

⁵³ <https://wck-wola.pl/projekt/ogrod-zimowy/>

⁵⁴ <http://www.powszechny.com/ogrod-powszechny.html>

⁵⁵ <https://www.polin.pl/pl/laka-lesmiana-2020>

⁵⁶ <https://www.sdk.waw.pl/ekologia-rozwijane/wymiennik-nasion>

⁵⁷ https://noizz.pl/kultura/wolskie-centrum-kultury-zajecia-z-pszczelarstwa-i-ekologii-brydz-dla-seniorow/nw6zwgr?fbclid=IwAR3zVyy_ROt-JwzsVswjWRtoUnqhx0ZkNrK6DvkAbN5GrVOCddzss8Jv8Z0

⁵⁸ <https://dkswit.com.pl/zielony-park-dla-rodzin-park-przy-dk-swit/>

⁵⁹ <https://strefakultury.pl/project/dzien-sasiada-2020/>

⁶⁰ <https://bemowskie.pl/projekt/narzedziownik-wymian-ksiazek/>

Inicjatywą skierowaną na integrację sąsiadów jest Festiwal Otwarte Ogrody pierwotnie organizowany w Podkowie Leśnej przez Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich, a od kilku lat także w sąsiednim Brwinowie i Milanówku. Z kolei Staromiejski Dom Kultury wspiera Młodzieżowy Strajk Klimatyczny w Warszawie udostępniając im przestrzeń w Prochowni Południowej w Parku Żeromskiego.

PODSUMOWANIE

Niniejsza diagnoza ukazuje jedynie niewielki wycinek proekologicznych rozwiązań jakie stosują i praktykują instytucje kultury w Polsce. Jednocześnie zmapowane zostały różnorodne działania i pomysły które w formule dobrych praktyk można wdrażać w innych instytucjach kultury. Żadna z badanych instytucji nie osiągnęła jeszcze optimum w zakresie bycia zieloną instytucją. Wydaje się jednak, że taki stan jest nie możliwy do osiągnięcia i stanowi jedynie punkt odniesienia do którego warto i trzeba zmierzać. Jednocześnie zebrane w niniejszym opracowaniu dobre praktyki w różnych obszarach mogą stanowić źródło inspiracji dla wielu instytucji kultury, które dopiero zaczynają obierać kierunek proekologiczny.

* * *